

УДК 94(477.8) «1944-1953»

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.02>

ЖОДНОГО УЧНЯ – ПОЗА ШКОЛОЮ (ВИКОНАННЯ ЗАКОНУ ПРО ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ НАВЧАННЯ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ В ПЕРШЕ ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ)

Сосницька Лілія,

аспірантка кафедри всесвітньої історії

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-9329-1681

Якісна та загальнодоступна освіта у сучасному світі є невід'ємною ознакою розвинутого суспільства. Вільний та рівний доступ до освіти забезпечує поступ в утвердженні демократичних прав та свобод, формуванні громадянського суспільства та правової держави. Та не лише розвинені демократичні держави усвідомлюють усю цінність освіти. Це притаманне і тоталітарним режимам, одним з яких був і Радянський Союз. Комуністична марксистсько-ленінська ідеологія засобами освіти утверджувала необхідне їй світобачення та утримувала у своїх тенетах підкорені народи. З відновленням радянської системи управління на Волині комуністичне керівництво одним із першочергових завдань бачило відновлення мережі освітніх закладів та охоплення дітей навчанням.

У статті проаналізовано процес запровадження загальнообов'язкового навчання у Волинській області в перше повоєнне десятиліття. Особливу увагу приділено питанню реалізації закону в умовах повоєнної Волині. На основі архівних джерел встановлено низку причин, що гальмували процес виконання всеобучу. Головні серед них – труднощі з розбудовою мережі шкіл, відсутність якісного обліку дітей шкільного віку, недостатнє матеріальне забезпечення, проблеми з підвозом дітей та їхнім харчуванням. Підкреслено також важливу роль кваліфікованих педагогів у виконанні закону про загальнообов'язкове навчання. Відсутність учителів почасти гальмувала виконання закону в низці районів Волині.

Зроблено акцент на трансформації мережі шкільної освіти наприкінці 40-х – початку 50-х років ХХ ст. У цей час відбулося поступове зменшення початкових та зростання семирічних та середніх шкіл з одночасним зростанням учнівського контингенту. Разом із тим автор підкреслює, що в досліджуваній період закон про всеобуч виконано не було.

Ключові слова: всеобуч, Волинь, загальнообов'язкова освіта, шкільна мережа, учні, повоєнний період.

Sosnytska Lilia. No student is out of school (implementation of the law on Mandatory Education in the Volyn Region in the first post-war decade)

Quality and universal education in the modern world is an integral feature of a developed society. Free and equal access to education ensures progress in the establishment of democratic rights and freedoms, and in the formation of the civil society and the constitutional state. But not only developed democratic states realize the whole essence of education. This is also inherent in totalitarian regimes, one of which was the Soviet Union. The communist Marxist-Leninist ideology established the worldview it needed by the means of education and kept the conquered nations in its grip. With the restoration of the Soviet management system in Volyn, the communist leadership considered the restoration of the network of educational institutions and the inclusion of children in education as one of the primary tasks.

The article analyzes the process of introducing compulsory education in the Volyn Region in the first post-war decade. Special attention is paid to the issue of the implementation of the Law on the conditions of post-war Volyn. On the basis of archival sources, a number of reasons have been established that hampered the process of completing mandatory education. The main among them are difficulties with a development of schools' network, a lack of school-age children qualitative registration, insufficient financial support, problems with transporting children and their nutrition. The important role of qualified teachers in the implementation of the Law on compulsory education is also emphasized. The lack of teachers partially hampered the implementation of the Law in a number of Volyn districts.

Emphasis is placed on the transformation of the school education network in the late 40s and early 50s of the 20th century. At that time, there was a gradual reduction of primary schools and the growth of seven-years schools and secondary ones with the simultaneous growth of the students' segment. At the same time, the author emphasizes that the Law on mandatory education was not implemented during the researched period.

Key words: mandatory education, Volyn Region, compulsory education, school network, students, postwar period.

Виконання Закону «Про загальне обов'язкове навчання» на західноукраїнських землях становило предмет дослідження як радянських, так і сучасних українських науковців. Більшість робіт радянських істориків побачила світ у 60-х роках минулого століття. Це праці таких учених, як О. Заводська [16], К. Присяжнюк [28], М. Гриценко [4]. Висвітлюючи важливі питання освітнього процесу,

ці автори дотримувалися політичної кон'юнктури та відзначали переважно позитивні аспекти. Серед досліджень сучасних українських істориків особливу увагу привертає праця О. Логвиненка [21], яка глибоко аналізує запровадження загальнообов'язкової освіти в Україні в 1950–1960-х рр. Освітнім процесам на Заході України присвячені роботи С. Сворака [32]. У регіональному розрізі маємо дослідження Н. Мащенко [22], яке присвячене питанню запровадження всеобучу на Рівненщині. З огляду на відсутність дослідження питання запровадження загальнообов'язкової освіти на Волині ставимо собі за мету проаналізувати особливості цього процесу в перше повоєнне десятиліття.

Історикиня Наталія Шліхта називає радянську освітню систему «машиною політичної соціалізації» [37, с. 47]. Навчання і виховання в дусі відданості комуністичним ідеалам були невід'ємною складовою частиною освітнього процесу і, безперечно, мало охопити всіх дітей шкільного віку. Втілити в життя цей постулат мав закон про всеобуч.

Відновлення на початку 1944 р. радянської влади у Волинській області ознаменувало перетворення в усіх сферах суспільного, політичного, економічного та культурного життя краю. Одним з ключових завдань радянзації всіх західноукраїнських земель стало відновлення освітнього середовища, яке мало на меті залучення до навчання всіх дітей. Такі дії були одним з ключових чинників державної політики СРСР. Засади такої політики викладено в низці постанов, які згодом будуть відомі під загальною назвою – Закон «Про загальне обов'язкове навчання», який передбачав охоплення початковою (чотирикласною) освітою всіх дітей віком 8–10 років, а дітей, що мешкали в робітничих селищах та містах – обов'язковою освітою в школах-семирічках [17, с. 622].

Варто зауважити, що для реалізації цього закону у повоєнній Волинській області необхідно було здійснити цілу низку практичних завдань. По-перше, провести облік усіх дітей шкільного віку, що підлягали навчанню. По-друге, відновити та розробити план побудови мережі шкіл з відповідним матеріальним та кадровим забезпеченням. По-третє, забезпечити довіз дітей до шкіл з віддалених сіл та забезпечення їх одягом, взуттям і харчуванням. По-четверте, створити та розширити при школах мережу інтернатів (гуртожитків).

Відновлення роботи загальноосвітніх навчальних закладів на Волині розпочалося лише з 4 чверті 1943–1944 н. р., з часу коли в область під «визвольним» прапором вдруге прийшла радянська влада, замінивши один тоталітарний режим на інший. Тоді в 9 звільнених районах та в м. Луцьку працювала 161 школа і до навчання повернулося 16068 учнів. Проте не охопленими навчанням залишалися 10700 дітей шкільного віку [5, арк. 4]. Це пояснюється відсутністю вчителів через великі людські втрати у війні, евакуацією та депортацією населення. Саме тому навчання розпочали лише в тих школах звільнених районів області, на які вистачило вчителів. Так, наприклад, у Колківському районі, виходячи з наявності педагогічних кадрів, навчання було розпочато лише в 5 школах. Ці заклади охопили освітою 339 учнів, а решта 38 шкіл не змогли розпочати заняття, залишивши поза школою 3423 учнів. Такою ж була ситуація і в Олицькому, Берестечківському, Луцькому та Теремнівському районах області. Окрім цього, з обставин безпосередньої близькості фронту зовсім не відновлювали роботу освітніх закладів такі звільнені (частково і повністю) райони: Сенкевичівський, Любашівський Камінь-Кашиїнський, Маневичівський, Цуманський та Торчинський. 24055 дітей цих районів так само були позбавлені можливості здобувати освіту [5, арк. 5].

Напередодні нового 1944–1945 н. р. Волинь, будучи повністю звільненою від німецьких військ, змогла більш ретельно підійти до питання підготовки початку освітнього процесу. У серпні 1944 р. в області було проведено повторний облік дітей шкільного віку. За його результатами встановлено, що в регіоні потрібно було відновити роботу 979 шкіл з охопленням 128572 учнів. Органи народної освіти змогли впродовж навчального року відновити роботу 783 шкіл. Цього було вкрай не досить і поза школою залишилося 29899 дітей. Серед районів найбільше не охоплених освітнім процесом у Седлищанському та Заболотівському районах – по 2900 учнів у кожному, Камінь-Каширському – 2400, Ковельському – 2200, Маневичівському – 2000 [6, арк. 9].

Питання кадрового забезпечення у виконанні закону про загальнообов'язкову освіту стало одним з головних. Саме через відсутність достатньої кількості вчителів в 1944–1945 н. р. 192 школи області не відкрили [6, арк. 19]. Ті, що були, змушені працювати в дві-три зміни. Для вирішення цієї проблеми додатково потрібно було залучити 1088 освітян. Тому за рішенням ЦК КП(б)У до Волинської області мало б прийти 700 вчителів, з них: з Ворошиловградської області – 200, з Вінницької – 500 [20, с. 240]. До слова, у с. Коцури Любомльського району методом народної будови було відремонтовано та повністю підготовлено початкову школу до нового 1947–1948 н. р., зроблено повторний перепис дітей, за яким в усі чотири класи школи мало ходити 85 школярів. Проте станом на 22 серпня 1947 р. учителів на два класи не вистачало [35, с. 4]. У 1948 р. у с. Михлин Сенкевичівського району

довелось закрити 5 клас через відсутність учителів, а 25 дітей села, закінчивши початкову школу, не змогли вчитися далі [30, с. 2].

Перепоною в розгортанні мережі освітніх закладів було і відкрите протистояння між радянською владою та ОУН. Представники українського націоналістичного підпілля в Ківерцівському, Седлищанському, Маневичівському, Луцькому та Рожищанському районах відкрито перешкоджали відновленню роботи шкіл. Вони вдавалися до викрадання директорів шкіл та окремих учителів, які проявляли лояльність новій (старій) владі; вибивали вікна, руйнували шкільне приладдя, а подекуди й цілі школи. Приміром, у 1944 р. групи українських націоналістів повністю зруйнували школу в с. Низово Седлищанського району, а в квітні 1945 р. спалили найкращий шкільний будинок у Камінь-Каширському районі [6, арк. 8].

Партійні чиновники, демонструючи відданість владі та її ідеологічним постулатам, у звітах наголошували на ворожості дій націоналістичних угруповань до радянської держави. Для прикладу, звіт про роботу шкіл Волинської області за 1944–1945 н. р. містить такі дані: «У Ківерцівському районі в ніч з 6 на 7 жовтня 1945 р. банда націоналістів у трьох школах зняла портрети наших вождів, а в класних кімнатах повісила хрести. У Колківському районі українсько-німецькі націоналісти заборонили викладати дітям історію СРСР, учити дітей російської мови, заборонили розповідати дітям про революційну діяльність Леніна та Сталіна» [6, арк. 7].

Найбільш активно в перші повоєнні роки відновлювали роботу початкові школи. Це пояснюється значною кількістю дітей, які раніше не відвідували школу, або ж їхнє навчання перервала війна. В 1944–1945 н. р. з 783 шкіл початковими були 636, семирічними – 139, середніми – лише 8 [6, арк. 9]. На кінець року в області налічувалося 76838 учнів 1–4 класів з 87448, що навчалися в закладах освіти загалом [8, арк. 19]. Відкриття семирічних та середніх шкіл стало можливим лише там, де був відповідний контингент учнів, матеріальна база та педагогічні кадри.

Впродовж досліджуваного періоду питання учнівського контингенту було ключовим щодо виконання закону про всеобуч. У перші повоєнні роки особливо спостерігається відсутність динаміки зростання учнівства з причин численних депортаційних та переселенських акцій. Саме через виїзд батьків до Польщі школи області в 1944–1945 н. р. не дорахувалися 16839 учнів, а це 76% від загальної кількості школярів, які вибули із навчальних закладів Волині впродовж цього навчального року. Разом із тим в область прибуло 18295 дітей шкільного віку [6, арк. 10]. В наступні роки подібні взаємні переселенські акції продовжувалися. В 1946–1947 н. р. у зв'язку із прибуттям українського населення з Польщі та вибуттям чеських родин у Чехословаччину в область прибуло 4909 учнів, відратованими були 10183 учні [7, арк. 10]. Лише з Чехословаччини станом на 1 серпня 1947 р. у райони Волині приїхало 680 сімей, загалом 3245 осіб [34, с. 259]. Проте найбільшою депортаційною акцією, здійсненою радянським тоталітарним режимом на Західній Україні, була операція під кодовою назвою «Захід», яка була проведена в жовтні 1947 р. [1, с. 340]. Тоді, аби ліквідувати націоналістичне підпілля з Волині, виселили 2711 сімей, загалом 9050 осіб [26, с. 206]. Таким чином, навчальні заклади області звільнили 3414 учнів як спецпереселенців, ще 1629 школярів покинули Волинь через переїзд батьків [8, арк. 10].

Радянська влада за допомогою найбільш доступних на той час для населення ЗМІ, насамперед газет, активно пропагувала важливість та цінність освіти, розповідала про успіхи у справі розвитку народної освіти області та через приклади з життя земляків показувала широкі можливості, які відкриває освітній процес перед тими, хто пройде цей шлях. Завдяки таким газетним матеріалам чиновники намагалися покращити стан виконання закону про загальне обов'язкове навчання. Найбільш поширеним серед населення виданням була «Радянська Волинь» (12000 прим.) Преса стала наймогутнішою зброєю у руках більшовиків [19, с. 300]. На сторінках видання можна було прочитати статті із влучними заголовками, витриманими в усіх традиціях пропагандистської марксистсько-ленінської ідеології: «До нових успіхів радянської школи» [13, с. 1], «Школам Волині – постійну увагу громадськості» [36, с. 1], «Відмінними знаннями порадуємо рідну вітчизну!» [2, с. 4], «Від наймички до вчительки» [23, с. 3], «За глибокі та міцні знання учнів» [38, с. 3].

Однією з основних переваг радянської школи була українська мова навчання. Цей факт чи не найчастіше використовували державні пропагандисти, проводячи активну роботу з виконання закону про всеобуч. В листі до редакції газети «Радянська Волинь» завідувача школою хутора Проходи Любашівського району Стефанія Мізгало пише: «...не для нас, бідних українських селян, була школа за панської Польщі. Майже не було тоді українських шкіл і доводилося дітям селян вчитися польською мовою. Важка була наука нерідною мовою. Не кожен селянин був спроможний вчити дітей навіть у початковій школі, не кажучи про гімназії, де за навчання була встановлена висока плата» [24 с. 3]. Так, дійсно, восени 1939 року, перед приходом радянських військ, на Волині існувала 1051 школа.

З них 1003 – польські школи, 28 – німецьких, 9 – чеських. Українською мовою навчання велося лише в 11 школах [33, с. 70].

Проте, невпинно борючись за повне виконання закону про загальнообов'язкову освіту, партійні та державні чиновники змушені були констатувати цілу низку труднощів у цьому питанні. Насамперед це проблеми з відкриттям шкіл, спричинені нестачею державних асигнувань та почасти халатністю місцевих керівників. Приміром, згідно з планом у 1947 р. потрібно було збудувати 9 шкіл, на що було асигновано 1 млн 730 тис. крб., та повністю здати в експлуатацію вдалося лише 2 школи. Основна причина цьому – відсутність фондових матеріалів. За нестачі цементу не вдалося розпочати будівництво запланованої школи в Іваничах [8, арк. 20]. У скрутному становищі перебувала і Сенкевичівська середня школа, яка станом на серпень не отримала належних асигнувань, що гальмувало закупівлю потрібних матеріалів та затримувало видачу зарплати майстрам.

З ремонтами шкіл перед новим навчальним роком, куди мали прийти діти, теж не завжди все було гаразд. У селі Жабче Сенкевичівського району в 1949 р. школа розташовувалася у селянській хаті. Перед новим 1949–1950 н. р. ремонт у школі не проводився, хоч там вперше мав навчатися 7 клас, але приміщення для нього не було. Місцеві керівники вирішили розмістити 18 учнів майбутнього 7 класу в невеликій кімнаті на земляній підлозі селянина Радіона Панасюка, до того ж вона мала спільний із господарями вхід. В тому ж районі в Колодезькій школі, побудованій ще до війни, одне з приміщень пустувало без вікон та дверей, а в іншому намагалися провести ремонт. Майстер-штукатур, який проводив там ремонтні роботи, відверто казав, що «коли б мав дитину, то не пустив би сюди вчитися» [30, с. 2].

Навіть до кінця першого повоєнного десятиріччя значна частина шкіл Волинської області розташовувалася в пристосованих до навчання приміщеннях. З 1444 будинків, в яких розташовувалися 966 шкіл Волині, в 1952–1953 н. р. спеціальними були 862 приміщення і 582 лише пристосованими для навчання [11, арк. 12]. Такі будинки часто не мали достатньої площі класних кімнат, малі вікна для денного освітлення приміщення, відсутність електрики для навчання дітей в другу зміну.

У боротьбі за відвідування кожним учнем школи чимале значення мала й масово-політична робота серед населення. Для цього організовувалися роз'яснення радянських законів про школу із широким залученням громадськості. Нова Постанова ЦК КП(б)У «Про заходи до подальшого поліпшення роботи шкіл» від 1947 р. мала покращити стан виконання сталінського закону про всеобуч [27, с. 1]. Проте на кінець навчального року не охопленими школою залишилися 2236 дітей [7, арк. 10]. Траплялися випадки невідвідування дітьми школи, їх відсіву через недостатню свідомість батьків [18, с. 3]. Відповідальність при цьому, окрім батьків, покладалася і на вчителя, який персонально відповідав за відвідування учнів свого класу [14, с. 1]. Молодий вчитель 1 класу с. Мілуші Сергій Смаль про свою роботу розповідав: «...Одна учениця раптом перестала ходити до школи. Треба сходити до неї додому, вплинути на родину, де батьки через сімейні чвари занехаяли дітей» [31, с. 3].

Не завжди навіть ті, на кого насамперед покладали забезпечення виконання закону про всеобуч, усвідомлювали важливість цього питання та дотримання букви закону. Так, голова сільської ради с. Мижисид Ратнівського району Михайло Приймачук не пускав до школи двох своїх дітей, які мали ходити в 5 клас [12, с. 4].

Завідуючий Любашівським районним відділом народної освіти тов. Рибін на обласній нараді з питань народної освіти в листопаді 1951 р. причиною не охоплення навчанням дітей назвав значну кількість хуторів, що існували в районі. Попри активні процеси колективізації на селі в досліджуваній період, в області хутори були досить поширеним явищем. Дослідниця повоєнної історії Волині І. Сушик зазначає, що станом на 19 вересня 1952 р. у Волинській області існувало 23700 хуторських господарств, які підлягали зселенню [34, с. 259].

Для забезпечення безперебійного відвідування учнями школи місцева влада організувала підвіз дітей, що живуть на відстані 3 км і більше від шкіл. Найкраще в перші повоєнні роки це було зорганізовано в Горохівському, Любашівському, Маневичівському, Володимир-Волинському та Озютичівському районах. Це дозволило забезпечити високий показник відвідування шкіл дітьми цих районів. Найвищим він був у Володимир-Волинському районі – 90%, Озютичівському – 89,3%, Маневичівському – 87% [6, арк. 11–12]. Відсутність організованого довозу дітей на навчання була гострою проблемою і в наступні роки досліджуваного періоду. В 1948–1949 н. р. у Локачинському районі більшість з тих, хто не відвідували школу, – це діти, що жили далеко від неї, і влада не подбала про їх підвіз [15, с. 1].

Покращити стан виконання закону про всеобуч могли інтернати (гуртожитки) при школах з можливістю проживати там впродовж навчального тижня. В перші повоєнні роки такі інтернати не були організовані в області зовсім, причиною стала відсутність приміщень та обладнання. Проте 315 учнів чиновники вирішили влаштувати на приватних квартирах у Володимир-Волинському, Горохівському

та Луцькому районах, а також у м. Луцьку та м. Ковелі [6, арк. 12]. Згодом, не без залучення методу народної будови, в області відкривають перші інтернати і на 1950–1951 н. р. їх налічувалося 25 на 542 місця [10, арк. 22]. За рік їхня кількість зросла до 35, а кількість місць до 783 [18, с. 3]. Напередодні 1953–1954 н. р. область звітувала про 87 шкільних інтернатів на 1900 учнівських місць [39, с. 2].

Велике значення для здійснення загального обов'язкового навчання мала також організація шкільного харчування. Для цього в школах відкривали буфети та їдальні. В 1948–1949 н. р. у навчальних закладах Волині необхідно було відкрити 34 їдальні та 275 буфетів, але фактично працювало лише 3 їдальні та 156 буфетів [9, арк. 19]. Рада Міністрів УРСР у Постанові від 25 лютого 1951 року № 903 «Про роботу їдалень і буфетів для учнів в школах Української РСР» поставила завдання розширення матеріальної бази дитячого харчування [21, с. 379]. Виконання цієї постанови у Волинській області відбувалося повільними темпами. На кінець 1952–1953 н. р. лише 28% усіх шкіл області мали буфети [11, арк. 97].

Однією з форм до забезпечення 100% охоплення та відвідування учнями шкіл стали фонди всеобучу, які в більшості створювалися громадськістю, батьківськими комітетами та колгоспами. У 1948–1949 н. р. такі фонди існували при 723 школах області, що становило 70% усіх шкіл Волині [9, арк. 19]. Такі фонди опікувалися наданням матеріальної допомоги дітям-сиротам та дітям інвалідів Великої Вітчизняної війни. Приміром, розмір фонду всеобучу на 1951–1952 н. р. в області становив 500 тис. карб. [20, с. 681]. Фонд формувався залученням коштів громадськості, підприємств, зібраної та реалізованої учнями макулатури, металобрухту, реалізації продукції шкільних дослідних ділянок, коштів за здані лікарські рослини та насіння дерев, проведені платні концерти й виставки, які організовували діти [22, с. 68]. Так, за ініціативою батьківського комітету Горохівської середньої школи було організовано 7 вечорів художньої самодіяльності, на яких вдалося зібрати 5 тис. карб. Усі кошти передали у фонд всеобучу, за які згодом придбали одяг та взуття для 78 дітей-сиріт [9, арк. 19].

Також держава виділяла кошти на патронат дітей-сиріт. У 1951 р. ця допомога була в розмірі 50 карб. Однак непоодинокими були затримки цих виплат. У Любомльському, Заболотівському, Сенкевичівському та Головнянському районах патронатні діти не отримували обіцяних виплат по три місяці поспіль [20, с. 681–682].

Зауважмо також, що кількість семирічних шкіл зазвичай зростала за рахунок реорганізації початкових. Так, у 1947–1948 н. р. семирічних шкіл в області було на 17 більше ніж роком раніше, а число середніх зросло на 5. Лише в Заболотівському районі три початкові школи стали семирічними [8, арк. 19–20]. Та все ж, пропри зростання кількості шкіл та охоплених ними учнів, поза освітнім процесом лише в Колківському районі було 188 дітей, Рожищенському – 179, Заболотівському – 156, Шацькому – 105 [8, арк. 18].

Найбільший ріст семирічних шкіл в області спостерігається в 1949–1950 н. р. Причиною було рішення XVI з'їзду Компартії України в 1948 р. про перехід до загальної обов'язкової семирічної освіти і здійснення загальної освіти у великих промислових містах та обласних центрах [3, с. 67]. Тоді їхня кількість на Волині збільшилася з 275 до 395, а це 120 закладів освіти.

Упродовж досліджуваного періоду спостерігається також позитивна динаміка збільшення кількості середніх шкіл. В перший мирний 1944–1945 н. р. їх налічувалося лише 8, в 1946–1947 н. р. – 26, 1948–1949 н. р. – 36, 1950–1951 н. р. – 60 [9, арк. 13; 10, арк. 3]. Більшість таких освітніх закладів знаходилася в містах та районних центрах, на відміну від початкових та семирічних, яких більше було у сільській місцевості. Наприклад, у 1952–1953 н. р. з-поміж 453 семирічних шкіл області міськими були 12, початкових у містах залишалося всього 3 навчальних заклади [11, арк. 3]. Відкриття таких шкіл передбачало наявність у них достатньої кількості класних кімнат, створення навчальних кабінетів (біологічних, хімічних, фізичних), наявність відповідного обладнання та кваліфікованих педагогів. Так, навчальні кабінети в 1952–1953 н. р. були при 202 середніх та семирічних школах з 524 таких навчальних закладів, що працювали в області [11, арк. 13]. Цього не вистачало для якісного освітнього процесу. В Любомльській середній школі перед початком 1947–1948 н. р., попри те, що її будинок вважався одним з найкращих в області, навчальні кабінети перебували в жахливому стані: не вистачало найелементарніших предметів, карт, таблиць, муляжів, макетів. Неорганізованою залишалася і бібліотека [25, с. 2].

Проте суттєво гальмувала процеси зростання учнівського контингенту середніх шкіл Постанова РНК СРСР від 2 жовтня 1940 р. «Про встановлення платності навчання в старших класах середніх шкіл та у вищих навчальних закладах СРСР та про зміну порядку призначення стипендій». Згідно з нею плата в містах та селах визначалась у 150 крб. на рік [3, с. 70]. У 1951–1952 н. р. у 8–10 класах області навчалось 7829 осіб [20, с. 682].

Варто відзначити, що виконати закон про загальнообов'язкове навчання в досліджуваній період на Волині так і не вдалося. З 1034 шкіл області в 1948 р. 300 шкіл не змогли виконати закон про всеобуч. Тоді майже 1,5 тисячі дітей залишалися поза школою. Лише в одному Колківському районі це було 245 дітей, у Рожищенському – 163, Турійському – 158 [14, с. 1]. В 1951–1952 н. р. найкраще виконували закон у Старовижівському, Володимир-Волинському, Берестечківському та Олицькому районах. Проте не охопленіми шкільною освітою без поважних причин були 603 дитини, а 966 дітей через затяжну хворобу [20, с. 682]. Зауважмо, що на кінець 1953 р. в області Закон «Про загальне обов'язкове навчання» виконали 64% шкіл [11, арк. 10]. Школи Волині змогли охопити навчанням 120222 учнів, та без освіти лишалися 1039 дітей [11, арк. 5, 26].

Проте, попри значну кількість дітей, які лишалися поза школою, недостатню кількість шкіл та вчителів, державні чиновники, виголошуючи чергову промову чи готуючи звіт, основним недоліком роботи шкіл називали «незадовільну постановку навчально-виховного процесу; аполітичність, формалізм та безідейність у викладанні; відсутність якісного марксистсько-ленінського навчання педагогів та учнів» [29, с. 3]. Як бачимо, високо і гордо нести прапор комуністичної ідеї було визначальним завданням радянської освіти.

В умовах продовження курсу на тотальну радянізацію Волині влада активно відновлювала мережу шкільної освіти, охоплюючи нею чимраз більшу кількість дітей, забезпечуючи таким чином контроль за навчанням та вихованням молодого покоління. Воно ж у недалекому майбутньому мало стати тим, кого гордо називатимуть «радянська людина» з притаманною їй беззаперечною вірою в партію, вождя та непорушне соціалістичне майбутнє.

Література:

1. Бажан О. Операція «Захід»: до 75-річчя депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 2013. С. 338–347.
2. Відмінними знаннями порадуємо рідну вітчизну! *Радянська Волинь*. 21 травня 1949 р. № 99. С. 4.
3. Гаврилов В. Сільська освіта на Чернігівщині в перше післявоєнне десятиліття: 1943–1953 рр. *Сіверянський літопис*. 2009. № 5. С. 63–72.
4. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / за ред. С.А. Литвинова. Київ : Рад. шк., 1966. 260 с.
5. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.). ф. Р-59, оп. 3, спр. 1.
6. Там само, оп. 3, спр. 5.
7. Там само, оп. 4, спр. 2.
8. Там само, оп. 6, спр. 3.
9. Там само, оп. 7, спр. 4.
10. Там само, оп. 9, спр. 7.
11. Там само, оп. 11 Т.1, спр. 19.
12. Діти нашого голови не ходять до школи. *Радянська Волинь*. 15 лютого 1950 р. № 33. С. 4.
13. До нових успіхів радянської школи. *Радянська Волинь*. 2 вересня 1948 р. № 172. С. 1.
14. Жодного учня – поза школою. *Радянська Волинь*. 19 листопада 1948 р. № 230. С. 1.
15. Жодного учня – поза школою. *Радянська Волинь*. 13 березня 1949 р. № 51. С. 1.
16. Завадська О.Я. Школи України в період перебудови системи народної освіти. Київ : [б. в.], 1964. С. 25–30.
17. История Советской Конституции (в документах). 1917–1956 / общ. ред. А.А. Студеникина. Москва : Госюриздат, 1957. 1046 с.
18. Калайда П. Роботу шкіл – на вищий рівень! *Радянська Волинь*. 12 грудня 1951 р. № 245. С. 3.
19. Каліщук О. Повсякдення волинян у повоєнні роки: окремі аспекти ідеологічного тиску (за матеріалами газети «Радянська Волинь»). Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : колективна монографія / відп. ред. В. Гльницький. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2021. 380 с.
20. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. 1: 1939–1953. Інститут українознавства ім. І.І. Крип'якевича. Київ : В-во «Наукова думка», 1995. 750 с.
21. Логвиненко О. Загальнообов'язкова освіта в Україні: досвід і проблеми 50–60-х рр. ХХ ст. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 2007. С. 375–386.
22. Машенко Н. Запровадження загальнообов'язкової освіти у Ровенській області у повоєнний час. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Історичні науки»*. Луцьк, 2017. Вип. 4 (353). С. 65–70.
23. Мізгало С. Від наймички до вчительки. *Радянська Волинь*. 13 вересня 1950 р. № 184. С. 4.
24. Мізгало С. Народна освіта в поліському селі. *Радянська Волинь*. 14 січня 1947 р. № 10. С. 3.
25. На що сподіваються в Любомлі? *Радянська Волинь*. 13 серпня 1947 р. № 158. С. 2.
26. Надольський Й.Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939–1953 рр.) : монографія. Луцьк : Вежа, 2008. 260 с.
27. Невпинно поліпшувати роботу шкіл. *Радянська Волинь*. 18 березня 1947 р. № 55. С. 1.

28. Присяжнюк К.Ф. Новий етап в розвитку радянської школи на Україні. Київ : Рад. шк., 1966. 121 с.
29. Репета О. Невпинно поліпшувати роботу шкіл. *Радянська Волинь*. 14 січня 1947 р. № 10. С. 3.
30. Рябуха О. В Сенкевичівському районі погано дбають про школи. *Радянська Волинь*. 22 липня 1949 р. № 143. С. 2.
31. Рябуха О. Молодий учитель. *Радянська Волинь*. 12 грудня 1948 р. № 247. С. 3.
32. Сворака С.Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.). Київ : Правда Ярославичів, 1998. 239 с.
33. Стрільчук Л. Освітня політика радянської влади на землях Західної України (1939–1941 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Історичні науки»*. № 5 (354) 2017. С. 69–73.
34. Сушик І.В. Волинь повоєнна: соціально-економічні та культурні процеси 40–50-х рр. ХХ ст. : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 276 с.
35. Школа готова, а вчителя немає. *Радянська Волинь*. 22 серпня 1947 р. № 164. С. 4.
36. Школам Волині – постійну увагу громадськості. *Радянська Волинь*. 22 серпня 1948 р. № 168. С. 1.
37. Шліхта Н.В. Історія радянського суспільства : навчальний посібник. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2010, 218 с.
38. Ярошук Ю. За глибокі та міцні знання учнів. *Радянська Волинь*. 20 березня 1951 р. № 57. С. 3.
39. Ярошук Ю. Напередодні нового навчального року. *Радянська Волинь*. 15 серпня 1953 р. № 162. С. 2.